

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен труд

за присъждане на научно-образователна степен „Доктор”

Трикомпонентен модел на психопатни личностни характеристики в юношеска възраст

Автор: ас. Светлина Колева

На базата на теоретичен анализ и емпирични данни дисертацията изследва проблема за психопатните черти в юношеска възраст. Оценката на подобни черти при юношите е актуална изследователска задача, отразяваща усилията за идентифициране на етиологията на психопатната личност във възрастов план, с оглед на ранната оценка и интервенция. В съответствие с доминиращия количествен (дименсионален) подход за измерване на психопатните черти, важен аспект на проблема е разработването на адекватен инструментариум, предназначен за използване в масовата (неклинична) извадка. За да бъде полезен не само за изследователски, но и за практически цели, подобен инструментариум трябва да се базира на съвременните модели за развитието на психопатната личност, като притежава заедно с това и добра инкрементална валидност, т.е. да бъде относително независим от традиционните мерки за оценка на асоциалното (екстернализирано) поведение. Това на свой ред би позволило да се тестват и дискуссионни въпроси – например: дали психопатията е единен конструкт или се формира от независими/отделни дименсии, дали антисоциалното поведение е същностна характеристика на психопатията, кои фактори пораждат невъздържаното поведение на психопатната личност, при отсъствието на подчертани афективни реакции, т.е. каква е спецификата на този тип поведение, съчетано с очевидна емоционална отчужденост и др.

Анализът на тези, както и на други интригуващи въпроси, е представен в рецензирания дисертационния труд, състоящ се от увод, седем глави, заключение и списък на ползваната литература (с общ обем от 209 страници). Библиографията включва 241 източника, 9 от които на български и 232 на английски език. Емпиричните резултати са илюстрирани с 35 таблици и 16 фигури.

Първа глава на труда представя възгледите за психопатията, в исторически план и от гледна точка на съвременните модели. Авторът дискутира в детайли триархичния модел на К. Патрик и съавтори (Patrick et al., 2009), разграничаващ три частично припокриващи се фенотипни блока – *Невъздържаност*, *Дързост* и *Бруталност*. Акцентът е върху обяснителните възможности на модела за разбирането, както на адаптивното (но увреждащо другите) функциониране на психопатната личност, така и асоциалните (криминални) прояви. Посоченият модел, базиран на класическия труд на Х. Клекли (Cleckley, 1941/1976) задава и теоретичната рамка на изследването – като база за формулиране на изследователските хипотези, подбора на инструментариума и интерпретацията на тестваните модели.

Втора глава представя анализ на факторната структура на *Триархична мярка за психопатия* (TriPM, Patrick, 2010), самооценъчен въпросник, операционализиращ *Триархичния модел*. Оценката е направена върху 1061 юноши (на възраст от 13 до 18 години), на два етапа, върху независими извадки, с помощта на експлораторен (полихорична корелационна матрица) и конфирматорен факторен анализ (с помощта на LISREL 8.72., Jöreskog et al., 2001). Резултатите от експлораторното изследване свидетелстват за малък брой размествания на айтемите, които авторът обосновава съдържателно, и които намират потвърждение в конфирматорното изследване. Получените връзки между трите фенотипни блока *Невъздържаност*, *Дързост* и *Бруталност* съответстват на теоретичните очаквания и потвърждават конструктната валидност на инструмента.

Трета глава съдържа анализ на факторната структура на втория основен въпросник в изследването *Тъмната триада–кратка версия*, за оценка на *Макиавелизъм*, *нарцисизъм* и *психопатия* (Jones & Paulhus, 2014). Оценката, извършена върху същата извадка, отново на два етапа, с помощта на експлораторен и конфирматорен факторен анализ, потвърждава оригиналната трифакторна структура на инструмента.

Четвърта глава представя надеждността на *Триархична мярка за психопатия* и *Тъмната триада–кратка версия*: (а) вътрешна съгласуваност и (а) тест-ретест надеждност. Резултатите потвърждават надеждността на двата инструмента, като специално трябва да се отбележат резултатите за тест-ретест надеждността – този тип данни изискват значителни усилия и често са пренебрегвани в адаптациите на чуждоезиковите инструменти у нас. Освен това, ако се има предвид времевият интервал между двете измервания (три-пет месеца), коефициентите биха могли да се тълкуват и по посока на времевата стабилност на психопатните черти в юношеска възраст..

Пета глава е посветена на взаимоотношенията между *Триархична мярка за пси-*

хопатия и *Тъмната триада–кратка версия*. Данните имат принципно значение за оценка на конвергентната и дивергентната валидност. Резултатите са получени в рамките на корелационен анализ и чрез структурни (path) модели, в два варианта: с компонентите на *Триархична мярка за психопатия* като независими променливи (предиктори) и като зависими променливи. Оценката на структурните модели, с помощта на LISREL 8.72., потвърждава изходните хипотези и съответно – валидността на използваните инструменти.

Шеста глава е най-голяма по обем в рамките на дисертационния труд (63 стр.) и съдържа оценка на валидността на *Триархична мярка за психопатия* в серия от независими изследвания, с широк кръг от външни променливи: психопатни черти, коравосърдечност и неемоционалност, нарцисизъм, морална неангажираност, садистични наклонности и екстернализирани проблеми на развитието. Във всяко едно от тези изследвания, авторът формулира поредица от изходни хипотези и интерпретира резултатите от гледна точка на прогнозираните резултати. Без да се обсъждат в детайли, данните без съмнение потвърждават възможностите за използване на *Триархична мярка за психопатия* в юношеска неклинична извадка.

В последната, седма глава, различията по пол и клас при *Триархичната мярка за психопатия* (TriPM) и *Тъмната триада–кратка версия* (SD3) са анализирани с помощта на мултивариативен дисперсионен анализ (MANOVA). Размерът на ефекта, оценен с η^2 , показва близък до средния размер по фактора *пол*, и малък по размер ефект на фактора *клас* (стойностите на критерия за взаимодействието *пол X клас* са незначими или много близо до статистически незначимите).

В заключението авторът обобщава получените резултати, като удачно резюмира ефектите на трите фенотипни блока на *Триархичната мярка за психопатия*: *Невъздръжаност*, *Дързост* и *Бруталност* върху изследваните променливи в таблична форма. Този подход на свой ред помага на читателя да се ориентира в големия брой параметри и да оцени обективно получените резултати.

В заключение: представения за рецензиране труд съдържа едно актуално емпирично изследване на психопатните черти в юношеска възраст, с голям брой променливи. Авторът без съмнение е демонстрирал високо равнище на професионална компетентност по отношение на формулирането на изходните хипотези, планирането и реализацията на серията от емпирични изследвания, както и отлични възможности за критична оценка на получените резултати. Резултатите са анализирани с помощта на съвременните методи на структурно моделиране, които за съжаление все още не са широ-

ко застъпени в социалните изследвания у нас.

Към съществените достойнства на труда трябва да се посочат също така отличното структуриране на текста, както и професионалния език на изложението, които максимално улесняват читателя.

Според личните ми впечатления Светлина Колева е мотивирана и отговорна в работата си, с подчертани интереси към емпирични изследвания в областта на детската и юношеска психология, с нагласи и възможности за екипна работа.

В заключение: рецензираното дисертационно изследване характеризира Светлина Колева като високо квалифициран изследовател, със съществени научни и практически приноси, коректно отразени в авторската справка.

Представеният труд безусловно изпълнява изискванията за дисертационно изследване. Ето защо убедено препоръчвам на уважаемото жури да присъди на ас. Светлина Колева образователната и научна степен „Доктор”.

2 януари 2018 година

проф. дпсн Пламен Калчев